

Senecas *Epistulae Morales*, 8. bog

oversat af Kell Commerau Madsen og Hans Gregersen

Seneca 70

1. Efter lang tid har jeg set dit Pompeii igen. Det førte mig i tankerne tilbage til min ungdom. Alt det, jeg gjorde her som ung, forekom det mig, at jeg stadig kunne gøre og lige har gjort. (2) Vi er sejlet forbi livet, Lucilius, og ligesom på havet, hvor

'byer og lande forsvinder',¹

som Vergil siger, sådan har vi i tidens hastige løb lagt først barndommen bag os, så ungdommen, dernæst det, der er midt imellem ung og gammel og på grænsen til begge, og endelig de bedste år af vores alderdom. På det seneste er vi begyndt at ane den afslutning, der er fælles for alle mennesker. (3) Vi har en forrykt opfattelse af, at den afslutning er et rev. Men den er en havn, man undertiden må søge til og aldrig frabede sig. Den, der bliver bragt dertil i de tidlige år, skal ikke beklage det mere end den, der selv er sejlet hurtigt derhen. Som du ved, er der nogle, som træge vinde leger med, holder tilbage og trætter med leden ved det langsommeligste vindstille, mens andre kommer lynsnart frem i en målrettet medbør. (4) Det samme hænder os, skal du tænke. Nogle har livet ført hastigt derhen, hvor de skulle, også selv om de tøvede, andre har det udmarvet og pint.

Som du ved, skal man ikke altid holde fast i livet. Det gode er ikke at leve, men at leve godt. Derfor vil den viise leve så længe, han bør, og ikke så længe, han kan. (5) Han vil se på, hvor han skal leve, med hvem, hvordan og hvad han skal lave. Han tænker hele tiden på hvilket liv og ikke hvor meget liv. Hvis han støder ind i mange besværligheder og ting, der slår hans ro i stykker, frigiver han sig selv. Og det gør han ikke blot i yderste nødstilfælde, men straks tilfældet begynder at se mistænkeligt ud, undersøger han nøje, om han skal slutte livet. Han mener slet ikke, det betyder noget, om han selv gør en ende på det eller andre gør, og om det sker før eller senere. Han frygter det ikke, som var det en stor ulykke. Et dryp kan ikke være et stort tab. (6) Det drejer sig ikke om

1. Vergils *Aeneide* 3, 72. Oversat af Otto Steen Due. Centrum 1996.

at dø før eller senere, men om at dø på en god eller dårlig måde. At dø på en god måde er at undgå faren for at leve på en dårlig måde. Derfor anser jeg den bekendte rhodiers² udsagn for yderst kujonagtigt. Da han var blevet smidt i et bur af tyrannen for at leve som et vildt dyr, sagde han til en, der ville overtale ham til at sultestrejke: 'Så længe der er liv, er der håb.' (7) Så rigtigt det nu er, skal livet ikke købes for enhver pris. Uanset hvor stort og sikkert noget er, vil jeg ikke betale for det ved at indrømme en skamfuld svaghed. Skal jeg tænke, at tilfældet har total magt over den levende, snarere end at tilfældet slet ingen magt har over den, der forstår at dø? (8) Selv om den visse død trænger sig på og han ved, at hans dom er fastsat, vil han dog nogle gange afstå fra at hjælpe straffen på vej. Han ville hjælpe sig selv. Det er dumhed at dø af frygt for døden. Der kommer én for at slå dig ihjel, skal du regne med. Hvorfor komme ham i forkøbet? Hvorfor påtage sig at udføre en andens grusomhed? Misunder du din bøddel, eller skåner du ham?

9. Sokrates kunne have afsluttet livet ved at holde sig fra mad og drikke frem for at dø ved gift, men han tilbragte 30 dage i fængslet, mens han ventede på at dø, ikke i en antagelse af, at alt kunne ske, som om han fik større håb, jo længere tid, der gik, men for at underkaste sig lovene³ og give vennerne den sidste dråbe Sokrates at nyde. Hvad ville være tåbeligere end at foragte døden, men frygte giften? (10) Scribonia, en myndig dame, var faster til Drusus Libo,⁴ en lige så tosset som fornem ung mand, der satte sin næse op efter mere, end nogen på hans tid kunne håbe på eller han selv i nogen tidsalder overhovedet. Da han var blevet båret syg hjem i bærestol fra senatet, ganske vist uden det store ligtog (for alle de nærtstående havde troløst forladt ham. De så ham ikke længere som skyldig, men som lig), spurgte han folk til råds, om han skulle vælge døden eller vente på den. Scribonia sagde til ham: 'Hvad glæde har du af at gøre noget for en anden?' Hun fik ham ikke overbevist. Han gjorde det selv, og med rette. For hvis én, der efter en fjendes afgørelse skal dø om 3 eller 4 dage, holder sig i live, gør han det for en andens skyld. (11) Derfor kan man umuligt sige noget generelt om, hvorvidt man, når døden er givet på grund af en ydre magt, skal komme den i forkøbet eller afvente den. Der er mange ting, der kan trække i begge retninger. Hvis den ene død er

2. Telesphoros, der blev lemlæstet og smidt i et bur af tyrannen Lysimachos omkring 300 f.v.t.

3. Jævnfør Platons dialog *Kriton*.

4. Drusus Libo blev anklaget for statskup mod kejser Tiberius i 16. e.v.t. og begik selvmord under retssagen.

med tortur og den anden enkel og lettilgængelig, hvorfor så ikke gribe til den sidste mulighed? Ligesom jeg kan vælge, hvilket skib jeg vil sejle i, og hvilket hus jeg vil bo i, således kan jeg også vælge den død, jeg vil forlade livet med. (12) I øvrigt er det sådan, at livet ikke altid bliver bedre af at blive trukket ud, men døden bliver under alle omstændigheder værre af det. Når det gælder døden, bør vi mere end noget andet sted følge vores eget hoved. Man skal forlade livet på den måde, man har trang til. Hvad enten man griber til sværd eller reb eller en forgiftet drik, skal man holde ved og bryde ufrihedens lænker. Enhver står til regnskab for sit liv, også over for andre, men for sin død kun over for sig selv. Den bedste død er den, man beslutter sig for. (13) Det er dumt at tænke: 'En vil sige, jeg ikke var tapper nok, én at jeg var for letsindig, én at der var en døds måde, der viste større sjælsstyrke.' Tænk lige på, at du har at gøre med en beslutning, hvor den almindelige mening ingen rolle spiller! Det eneste, du skal have for øje, er så hurtigt som muligt at rive dig fri af tilfældet. I øvrigt skal der nok være nogle, der vil tænke ilde om din handling.

14. Du vil også finde lærere i filosofi, som hævder, at man ikke må tage sit eget liv og kalder det forkert at blive sin egen banemand. Man skal afvente den udgang, naturen har bestemt. De, der siger det, ser ikke, at de lukker vejen til friheden. Det bedste, den evige lov har gjort, er at give os én indgang til livet, men mange udgange. (15) Skal jeg virkelig vente på en sygdoms eller et menneskes grusomhed, når jeg kan gå tværs gennem lidelserne og rydde modgangen af vejen? Den eneste grund til, at vi ikke kan klage over livet, er, at det ikke holder nogen tilbage. Menneskeheden er godt stillet, fordi det er vores egen fejl, hvis vi er ulykkelige. Kan du li' det? Lev! Kan du ikke? Det står dig frit for at vende tilbage til, hvor du kom fra. (16) For at lette på hovedpine har du ofte ladet dig tappe for blod. Man årelades for at lette trykket i kroppen. Man behøver ikke at snitte et stort sår i brystkassen. Med en skalpel åbnes vejen til den store frihed, og trygheden ligger i et enkelt stik. Hvad er det så, der gør os så dovne og træge? Ingen af os tænker på, at han når som helst skal forlade denne bolig. Det er ligesom, når vane og overbærenhed får gamle lejere til at blive boende selv under uretmæssige forhold.

17. Vil du være fri i forhold til denne krop? Bo i den, som stod du for at flytte. Hold dig for øje, at du når som helst kommer til at undvære dette samliv, så vil du være stærkere over for den nødvendige afslutning. Men hvordan skal ens eget endeligt falde én ind, hvis der ingen ende er på ens begær? (18) Der er intet andet så nødvendigt at

indøve som det. Andre ting øver man sig måske forgæves i. Sjælen har været forberedt på fattigdom, men rigdommen er blevet ved. Vi har væbnet os til at se stort på smerte, men den lykke, der består i en uskadt og rask krop, har aldrig tvunget os ud i at prøve denne gode egenskab af. Vi har sat os for tappert at tåle savnet af de døde, men tilfældet har holdt alle vore kære i live. (19) Der kommer en dag, som kræver, at man behersker denne ene ting.

Du skal ikke forestille dig, at kun store mennesker har haft styrken til at bryde det menneskelige slaveris lænker. Du skal ikke vurdere det sådan, at det kun var muligt for en Cato, som med håndkraft tvang den ånd ud, han ikke havde opgivet ved sværdet.⁵ Mennesker med den mest usle lod har med en enorm kraftanstrengelse reddet sig sikkert ud, og når det har været umuligt at dø, som de ville, eller selv at vælge redskaber, har de grebet, hvad der faldt for, og af egen kraft gjort noget, der ikke i sig selv var farligt, til et våben. (20) For nylig var der ved dyrefægtningen en af de germanske kæmpere, der gik afsides for at gå på toilettet, da man forberedte morgenforestillingen; det var hans eneste mulighed for at være alene uden opsyn. Der tog han pinden med svampen til at vaske sig bagi med, stak den helt ned i halsen og kvalte sig selv ved at proppe svælget til. Det var en hån mod døden. Jo vist, ikke så pænt og ret upassende, men hvad er tåbeligere end at være kræsen i sin måde at dø på? (21) Hvilket modigt menneske, som var værdig til at få lov at vælge skæbne! Hvor tappert havde han ikke brugt sværdet, hvor modigt havde han ikke kastet sig i havets eller et brat klippekærs vældige dyb! Lad i stikken på alle måder fandt han både en udvej og et værktøj til den død, han skyldte sig selv, så du kan forstå, at det eneste, der står i vejen for at dø, er viljen. Lad enhver om denne barske mands dåd mene, hvad han vil, bare det står fast, at den mest svinske død er at foretrække for det pæneste slaveri.

22. Eftersom jeg er begyndt at bruge eksempler fra samfundets bund, vil jeg fortsætte. Enhver vil nemlig kræve mere af sig selv, når han ser, at selv de mest ringeagtede ikke regner den handling for noget. En Cato og en Scipio⁶ og andre, som vi er vant til at høre om med beundring, anser vi for hævet over efterligning. Nu vil jeg vise, at

5. Marcus Porcius Cato (95-46 f.v.t.), romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger. Efter de pompeianske troppers nederlag ved Thapsus i 46 valgte Cato at begå selvmord ved at støde sit sværd i sig. Da man forsøgte at redde ham, rev han egenhændigt såret op igen og døde.

6. Cato, se note 5. Scipio, gammel romersk slægt med flere berømte feltherrer og statsmænd.

sådan en dyd er der lige så mange eksempler på i dyrekampe som blandt borgerkrigens generaler. (23) For nylig, da en mand under bevogtning blev kørt til morgenforestillingen, sad han og nikkede, som om søvnen trykkede ham, og lod hovedet falde så langt ned, at han kunne stikke det ind mellem egerne, og han holdt sig længe nok fast på sin plads til, at han brækkede halsen, da hjulet drejede rundt. Det selvsamme køretøj, som fragtede ham til straf, blev hans flugtvej. (24) Intet står i vejen for den, der ønsker at bryde ud og dø. Livet er et åbent fængsel. Hvis nøden giver en mulighed, skal man udsøge sig en blid udgang. Den, der har flere udveje ved hånden til at befri sig, skal foretage et valg og overveje, hvordan han bedst bliver fri. Den, hvis situation er vanskelig, skal gribe enhver tilgængelig mulighed, som var den den bedste, uanset om den er uhørt og ny. Der vil ikke mangle opfindsomhed til at dø for den, der ikke mangler mod til det. (25) Har du lagt mærke til, hvordan selv de usleste slaver, når smerten presser på, vækkes til dåd og snyder de mest opmærksomme vagtposter? Det er en stor mand, som ikke blot beordrer sin egen død, men finder på den. Jeg har lovet dig flere eksempler af samme skuffe: (26) I den anden søslagsforestilling⁷ stødte en af barbarerne den lanse, som han havde fået til at slås med, helt ind i struben på sig selv. Han sagde. 'Hvorfor? Hvorfor er jeg ikke for længst undsluppet enhver pinsel og hån? Hvorfor afventer jeg døden, når jeg er bevæbnet?' Den optræden var så meget mere imponerende, som den viste mennesker, at det er bedre at dø end at dræbe.

27. Hvad så? Vil det mod, som selv fortabte og skadelige sjæle har, ikke findes hos dem, som lang indøvelse og en fornuft, der styrer alt, har udrustet mod sådanne ulykker? Fornuften fortæller os, at der er forskellige måder at nærme sig døden på, men det samme mål. Det er lige meget, hvor det, der kommer, begynder. (28) Den samme fornuft anbefaler, at du dør, som du ønsker det, hvis det kan lade sig gøre, ellers på den måde, du kan. Grib, hvad det skal være, som du kan bruge mod dig selv. Det er forkert at stjæle sig til liv, derimod det allersmukkeste at stjæle sig til at dø.

Hav det godt.

7. Det andet af to søslag i en dertil indrettet kunstig sø, som kejser Nero gav som underholdning (57 & 64 e.v.t).

Seneca 71

1. Med mellemrum spørger du mig til råds om forskellige ting, men glemmer, at der er et stort hav imellem os. Da et råd for en stor del beror på det rette tidspunkt, er resultatet nødvendigvis, at min mening om nogle ting først når frem til dig på et tidspunkt, hvor den modsatte mening var bedre. Råd må jo afstemmes efter forholdene, og vores vilkår forandrer sig, ja vendes ligefrem på hovedet. Altså bør et råd komme fra dag til dag, og selv det er alt for sent. Det skal være ved hånden, som man siger. Jeg vil vise dig, hvordan man finder det.

2. Hver gang du vil vide, hvad du skal undgå, og hvad du skal stræbe efter, skal du have det højeste gode, dit livs mål, for øje. Uanset, hvad vi gør, bør det nemlig stemme overens med det. Man kan kun bringe orden i enkeltdelene, hvis man har et samlet mål for sit liv. Selv om man har farverne klar, vil man ikke få billedet til at ligne, hvis man ikke først har bestemt, hvad man vil male. Grunden til, at vi begår fejl, er, at vi alle overvejer dele af livet, men ingen overvejer livet i dets helhed. (3) Den, der vil skyde en pil af sted, bør vide, hvad han vil ramme, og derefter rette sit våben mod det og sigte. Vores råd flakker omkring, for de har ikke et mål at rettes mod. Uden en havn at sejle til er der ikke nogen medvind. Tilfældet har nødvendigvis stor magt i vores liv, når vi lever tilfældigt. (4) Det sker for nogle, at der er noget, de ikke ved, de ved. Ligesom vi ofte spørger efter nogen, vi står ved siden af, kender vi for det meste ikke målet for det højeste gode, selv om det er lige for. Det er hverken med mange ord eller ad lange omveje, du vil finde frem til, hvad der er det højeste gode. Man skal så at sige kunne sætte en finger på det og ikke splitte det op i mange ting. Hvad gavner det at adskille det i smådele, når du kan sige: 'Det højeste gode er det, som er moralsk godt', og hvad du må beundre endnu mere: 'Det moralsk gode er det eneste gode, de andre er falske og uægte.' (5) Hvis du er overbevist om det og elsker dyden højt (bare at elske er for lidt), vil alt, hvad den berører, være til held og lykke for dig, uanset hvordan det ser ud for andre: Både at blive torteret, forudsat du er mere tryk end bødlen, og at være syg, forudsat du ikke forbander tilfældet og ikke bukkes under for sygdommen. Kort sagt vil alt, hvad der forekommer andre ondt, både blive mildere og endda godt, hvis du hæver dig op over det. Lad det være klart, at der ikke er noget andet gode end det moralsk

gode, og alle ubehageligheder vil med fuld ret blive kaldt gode, hvis de er det i kraft af dyden.

6. Mange synes, vi stiller noget større i udsigt, end menneskets vilkår tillader. Og forståeligt nok, for det er kroppen, de tænker på. Lad dem vende tilbage til sjælen, og de vil snart måle mennesket med gud. Rejs dig, Lucilius, du fremragende mand, og forlad den filosofiske grundskole, der reducerer det mest ophøjede emne til stavelser, og som ved at undervise i ubetydeligheder trykker sjælen ned og slider den op. Du vil blive som dem, der fandt ud af de ting, ikke som dem, der underviser i det og får filosofien til snarere at forekomme vanskelig end stor. (7) Sokrates, som gjorde hele filosofien til et spørgsmål om moral og mente, at den højeste visdom er at skelne mellem godt og ondt, sagde: 'Hvis du har tillid til mine ord, er det de mænd, du skal følge for at blive lykkelig. Find dig i, at nogen synes, du er tåbelig. Lad enhver, der har lyst, fornærme dig eller gøre dig uret. Du vil ikke lide noget, hvis blot dyden er med dig. Hvis du vil være lykkelig,' sagde han, 'hvis du oprigtigt vil være en god mand, må du acceptere, at der er nogen, der foragter dig.' Man vil kun nå dertil, hvis man først selv ser stort på alt andet og regner alt godt for lige, fordi der ikke er noget godt uden det moralsk gode, og det moralsk gode er ens i alt.

8. 'Hvad skal det betyde? Er der ingen forskel mellem Catos valg til prætor og hans valgnederlag? Gør det ingen forskel, om Cato taber eller vinder i slaget ved Pharsalos⁸? Det gode ved ham, som gjorde, at han ikke kunne besejres, selv om hans parti var blevet besejret, var det lige så stort, som hvis han var vendt sejrrig tilbage til fædrelandet og havde skabt fred?' Naturligvis var det det. Det er jo den samme dyd, der overvinder det onde tilfælde og sætter skik på det gode. Dyden kan ikke blive større eller mindre. Den har én størrelse. (9) 'Men Gnaeus Pompeius⁹ vil miste sin hær, statens smukkeste pryde, optimaterne, og det pompeianske partis fortrop, som bærer senatets våben, vil blive tilintetgjort i ét slag, og så stor en magts undergang vil sprede sig verden rundt: En del vil falde i Ægypten, en del i Afrika, en del i Spanien, og det vil ikke engang overgå den ulykkelige republik kun at falde én gang.' (10) Lad bare alt dette ske:

8. Lokalitet i Thessalien i Grækenland. Det afgørende slag mellem Caesar og Pompeius, som Caesar vandt, foregik her i 48 f.v.t.

9. Romersk statsmand og feltherre, leder af optimaterne (senatspartiet) i borgerkrigen med Caesar fra 49-46 f.v.t. Borgerkrigen spredte sig til store dele af Romerriget.

Juba¹⁰ får ikke gavn af sit kendskab til sit eget lands geografi, og heller ikke af sine landsmænds ukuelige tapperhed for deres konges skyld; den troskab, borgerne i Utica¹¹ udviser, bliver nedbrudt af modgangen og hører op, og tilfældet lader Scipio¹² i stikken i det Afrika, der har givet ham hans navn. Men der er for længst sørget for, at Cato ikke lider overlast. (11) 'Han blev dog besejret.' Det kan du også godt regne blandt Catos nederlag, men han vil tage det lige så roligt, at noget stod i vejen for hans sejr som for hans prætur. Den dag, han tabte valget, spillede han bold¹³, den nat, han skulle dø, læste han. At miste præturet og livet kom ud på et for ham. Han havde overbevist sig selv om, at han skulle bære, hvad der end skete.

12. Hvorfor skulle han ikke udholde forandringen i staten tappert og roligt? Der er jo ikke noget, der er undtaget faren for forandring, ikke jorden, ikke himlen, ikke hele dette sammenvævede verdensalt, uanset det ledes af en styrende gud. Verden vil ikke altid beholde sin nuværende orden, den vil en dag blive drevet ud af kurs. (13) Alting forløber i bestemte faser. Det skal fødes, vokse og dø. Alt det, du ser bevæge sig over os, og den jord, vi er sat på og står på i tillid til, at den er det mest faste af alt, vil blive slidt op og forsvinde. Alt har sin egen alderdom. Efter forskellige spand af tid sender naturen det hele samme sted hen. Alt, hvad der eksisterer, vil holde op med at eksistere, og det vil ikke blive til intet, men gå i opløsning igen. (14) For os er opløsningen det samme som at dø. Vi har kun blik for det nærmeste og kan ikke se ud over det, for vores sind er sløvt og har viet sig til kroppen. Ellers ville det bære sin egen og sine kæres død mere tappert, hvis det havde det håb, at liv og død gik på skift ligesom alt det andet, og det sammensatte opløstes, og det opløste samledes, at den altstyrende guds evige kunst udfoldede sig i den handling.

15. Som en Marcus Cato derfor vil sige, når han gør sig tanker om tiden, er hele menneskeslægten, både den, der er, og den, der vil komme, dømt til døden. Om alle de byer, der har overherredømmet nogetsteds eller dem, som kaster glans over deres erobrere, vil man engang spørge, hvor de lå, og de vil gå under på forskellig vis. Nogle vil blive ødelagt i krig, andre vil blive fortæret af fred og lediggang, der vender sig til

10. Konge af Numidien, som støttede Pompeius.

11. By i Nordafrika, som støttede Pompeius i borgerkrigen. Cato begik selvmord her år 46 f.v.t.

12. Quintus Metellus Pius Scipio med tilnavnet Africanus, Catos general i nederlaget ved Thapsos i det nuværende Tunesien 46 f.v.t.

13. cf. brev 104, 33.

magelighed, og luksus, der gør kål på store rigdomme. Alle disse frugtbare marker vil en uventet flodbølge oversvømme, eller jorden vil pludselig synke sammen og trække dem med ned i en afgrund. Hvorfor skal jeg føle harme eller smerte, hvis jeg går den fælles skæbne i møde, bare lidt tidligere? (16) En stor sjæl skal adlyde gud og uden tøven udholde alt, hvad verdensaltets lov befaler. Den bliver sendt ud til et bedre liv, enten i evigt lys og fred blandt guder, eller i hvert fald en eksistens uden ubehag, når den går ind i naturens kredsløb igen og vender tilbage til altet. Marcus Catos moralsk gode liv er ikke et større gode end hans moralsk gode død, eftersom dyden ikke kan blive større. Sokrates sagde, at sandhed og dyd er det samme. Ligesom sandheden ikke vokser, gør dyden det heller ikke. Den har sit mål, den er fuldkommen.

17. Du behøver derfor ikke undre dig over, at goderne er lige, både de goder, der skal vælges bevidst, og de goder, man må tage, som de kommer. For hvis du accepterer, at der er forskel på dem, og anser det for et mindre gode tappert at udstå pinsler, vil du også anse det for en ulykke. Så vil du kalde Sokrates ulykkelig i fængslet, Cato ulykkelig, når han river sine sår op med et større mod end det, hvormed han havde frembragt dem, og Regulus¹⁴ allermest ulykkelig af alle, fordi han led straf for et løfte, han havde holdt, endda over for sine fjender. Men det har ingen vovet at gøre, end ikke de mest blødagtige. For de siger nok, at han ikke er lykkelig, men afviser dog, at han er ulykkelig. (18) Ifølge de gamle akademikere er han ganske vist lykkelig selv under disse pinsler, men ikke fuldt og helt, men det kan man på ingen måde gå med til. Hvis ikke han er lykkelig, er hans tilstand ikke det højeste gode. Det højeste gode har ikke noget trin over sig, forudsat der er dyd i det, forudsat dyden ikke mindskes af modgang, og forudsat dyden forbliver uskadt selv i en svækket krop. Og det gør den. For dyden, som jeg forstår den, er modig og suveræn, og den ansføres af alt, hvad der end truer den.

19. Når unge mennesker, der er gjort af det rigtige stof, så ofte bliver grebet af skønheden i en god sag, så de er ligeglade med alt, hvad tilfældet fører med sig, er det jo visdommen, der giver og fremkalder den indstilling. Den overbeviser dem om, at det moralsk rigtige er det eneste gode, og at det hverken kan slappes eller strammes, lige så lidt som du kan bøje den stok, hvormed man kontrollerer det, der skal være lige. Du

14. Romersk feltherre fra 1. puniske krig. Blev taget til fange af carthagenienserne og ifølge legenden sendt til Rom for at forhandle fred på den betingelse, at han vendte tilbage til fangenskab. Regulus frarådede senatet at indgå en fredsftale og vendte tilbage til Carthago, hvor han døde i fangenskab.

kan ikke forandre noget ved den uden at krænke det rette. (20) Det samme vil vi derfor sige om dyden: Også den er ret, den kan ikke bøjes. Kan den gøres mere stiv? Nej, den kan ikke strammes yderligere.¹⁵ Den udsiger dom om alt, men intet udsiger dom om den. Hvis den selv ikke kan blive mere ret, kan nogle af dens følger heller ikke blive mere rette end andre, for de må nødvendigvis svare til den. På den måde er de ens. (21) Du siger: 'Vil det så sige, at der ingen forskel er på at ligge til bords i et selskab og at ligge på en pinebænk?' Synes du, det er mærkeligt? Så må du undre dig mere over dette: At ligge til bords ved et selskab er dårligt, at ligge på en pinebænk er godt, forudsat det første foregår på en skændig, det andet på en moralsk rigtig måde. Ikke omstændighederne, men dyden gør de ting gode eller dårlige. Hvor den end viser sig, er alt af samme målestok og værdi. (22) Nu vil jeg få ham på nakken, der vurderer alles sjæle efter sin egen, fordi jeg siger, at goderne er ens hos den moralsk gode, der dømmes, og den moralsk gode, der er under anklage, fordi jeg siger, at goderne er ens hos den, der fejrer en triumf, og den, der bliver ført foran hans vogn, men er ubesejret i sjælen. Den slags mennesker tror ikke, noget er muligt, hvis ikke de selv kan gøre det. De afsiger dom om dyden ud fra deres egen svaghed. (23) Hvorfor undrer det dig, hvis man glæder sig over at blive brændt, såret, dræbt eller lænket, ja undertiden gerne vil det? For luksusdyret er sparsommelighed en straf, for den dovne er hårdt arbejde en pinsel, den forkælede ynker flid, og for den dorske er det en tortur at studere. På samme måde tror vi, at alt det, vi er svage overfor, er hårdt og ubærligt, men vi glemmer, hvor mange der synes, det er tortur at undvære vin eller blive vækket tidligt om morgenen. Den slags er ikke vanskeligt af naturen, men det er os, der er slappe og uden ryggrad. (24) Om store ting skal der dømmes med en stor sjæl. Ellers vil man tro, fejlen ligger hos dem, når den ligger hos os. Således giver nogle helt rette genstande indtryk af at være buede eller knækkede, når de sænkes ned i vand. Det kommer ikke blot an på, hvad du ser, men hvordan. Vores sjæl ser for dårligt til at gennemskue sandheden.

25. Giv mig en ufordærvet ung mand med en energisk karakter. Han vil synes, at den mand er mere heldig, der bærer modgangens byrder med knejsende nakke, end den, der er uden for tilfældets rækkevidde. Der er ikke noget mærkeligt i ikke at rystes, når alt er roligt. Men det er beundringsværdigt, når der er en, der hæver sig op, hvor andre trykkes ned, en, der står oprejst, hvor andre ligger. (26) Hvad ondt er der i pinsler

15. Vi følger Préchacs læsning. Teksten er måske i stykker her.

og de andre ting, vi kalder modgang? Efter min mening dét, at sjælen giver efter, bøjer sig og bukker under. Intet af det kan ske for en viis mand. Han står rank under en hvilken som helst vægt. Der er intet, der gør ham mindre. Intet af det, man skal bære, mishager ham. For han klager ikke over at være blevet ramt af, hvad der kan ramme et menneske. Han kender sine kræfter. Han ved, han er i stand til at bære byrden. (27) Jeg hæver ikke den viise op over menneskenes skare, og jeg lader ham ikke være uden smerter som en ufølsom klippe. Jeg glemmer ikke, at han består af to dele: Den ene er irrationel, den bliver bidt, brændt og føler smerte. Den anden er rationel, den har sikre holdninger, er frygtløs og ubetvingelig. I den beror menneskets højeste gode. Før dét er fuldstændigt, er sindet ustadigt og omskifteligt, men når det er fuldkomment, er sindet ubevægeligt og fast. (28) Begynderen, der er på vej mod det højeste mål og stræber efter dyden, vil derfor, også selv om han nærmer sig det fuldendt gode, men endnu ikke har lagt sidste hånd på værket, indimellem falde tilbage og slække noget på sin målrettedhed. Han har endnu ikke lagt uvisheden bag sig, han er endnu på usikker grund. Den i sandhed lykkelige, hvis dyd er fuldkommen, elsker netop sig selv, når han har sat sig mest tappert på spil. Han ikke blot tåler, men elsker det, andre bør frygte, hvis det er prisen for en moralsk god handling. Han vil meget hellere, at det hedder sig om ham, at han er 'meget bedre' end 'meget lykkeligere'.

29. Nu kommer jeg så til det, du har ventet på med spænding. Vores dyd skal ikke se ud til at være uden for virkeligheden. Den viise skælver naturligvis, han føler smerte og blegner, for det er alt sammen kropslige reaktioner. Hvori består så ulykken, hvori det sande onde? Det er jo, hvis de ting trækker sjælen ned, får den til at bekende, at den er slave, og blive utilfreds med sig selv. (30) Den viise overvinder ganske vist tilfældet i kraft af dyden, men mange, der erklærer sig viise, bliver ikke sjældent skræmt af de mest ubetydelige trusler. På dette punkt er det vores fejl at forlange det samme af den viise og den, der gør fremskridt. Jeg anbefaler mig til stadighed de idealer, jeg går ind for, men jeg har endnu ikke overbevist mig selv. Selv om jeg havde, ville jeg endnu ikke have dem klar eller indøvede nok til at storme frem mod ethvert angreb. (31) Der er nogle farver, som uld hurtigt optager, men andre suger den ikke op, medmindre den lægges i blød og koges flere gange. På samme måde kan vores natur bruge alt andet, den lærer, med det samme, men disse lærdomme skal trænge dybt ned i sjælen, være der længe og ikke blot farve, men gennemsyre den, ellers præsterer den intet af det, den har stillet i udsigt. (32) Dette kan imidlertid hurtigt videregives og med meget få

ord: Dyden er det eneste gode, og der er helt sikkert ikke noget gode uden dyd. Selve dyden er placeret i den bedste del af os, nemlig den rationelle.

Hvad er denne dyd? En sand og uforanderlig dømmekraft, som er grundlaget for sjælens fremdrift, og som gør enhver forestilling, som sætter gang i den drift, til vished. (33) Det stemmer med den dømmekraft at anse alt, som er berørt af dyden, for både goder og indbyrdes ens. Kroppens goder er ganske vist gode for kroppene, men generelt er de ikke goder. De har en vis værdi, men ikke værdighed. Der er store forskelle på dem, nogle er mindre, andre større. (34) Vi må med nødvendighed indrømme, at der endda også er store forskelle på dem, der stræber mod visdom. En er allerede nået så langt, at han vover at løfte øjnene mod tilfældet, men ikke vedvarende, for han må slå dem ned, blændet af dets alt for store glans. En anden er så vidt, at han kan stå ansigt til ansigt med det, hvis ikke han allerede har nået toppen og er fuld af selvtillid. (35) Den ufuldendte må nødvendigvis vakle og snart gå fremad, snart glide tilbage eller bukke under. Han vil glide tilbage, hvis ikke han holder fast i at gå og stræbe fremad. Hvis han slækker på noget af sin iver og målrettethed, vil det helt sikkert gå tilbage. Ingen finder fremskridtet der, hvor han har forladt det. (36) Lad os derfor stå fast og holde ud. Der er mere tilbage, end hvad vi har klaret, men en stor del af fremskridtet er at ville gøre fremskridt. Dette er jeg helt bevidst om: Jeg vil, og jeg vil af hele min sjæl. Jeg kan se, at du også er drevet og skynder dig mod det smukkeste med stor energi. Lad os skynde os. Således vil livet omsider være en velgerning. Ellers er det en venten, og den er virkelig hæslig, når man lever med det forkastelige. Vi skal lægge os efter at blive herrer over hele vores tid. Det forudsætter, at vi først bliver herrer over os selv.

37. Hvornår vil det lykkes at se stort på tilfældet i begge dets former? Hvornår vil det lykkes at undertvinge alle lidenskaber, bringe dem under ens herredømme og udbryde disse ord: 'Jeg har sejret!' Du vil vide, hvem jeg har sejret over. Ikke perserne eller den fjerneste del af mederriget eller et krigerfolk længere væk end dakerne, hvis det findes, men over griskhed, over ærgerrighed og over den dødsfrygt, der har besejret hele folkeslags besejrerne.

Hav det godt.

Seneca 72

1 Det, du har spurgt mig om, stod i og for sig klart for mig, for jeg havde indprentet mig det grundigt, men det er længe siden, jeg har tænkt på det, og så kommer det ikke så let. Bogruller kan være så fedtede, at de ikke er til at åbne. Det samme, føler jeg, er hændt mig. Sjælen skal rulles ud, og alt det, den ligger inde med, skal fra tid til anden hives frem, så det ligger parat til brug. Altså må vi udskyde spørgsmålet lige nu. Det kræver jo stor indsats og megen omhu. Så snart jeg kan håbe på at have længere tid på samme sted, vil jeg tage det op. (2) Nogle ting kan man godt skrive, selv i en vogn, til andre behøver man et leje i uforstyrret ro. Ikke desto mindre skal der også gøres noget på sådan nogle travle dage, endda hele dagen. For der følger hele tiden nye gøremål. Vi sår dem, så ét bliver til mange. Oven i det giver vi os selv udsættelse: 'Når jeg er færdig med det, vil jeg sætte 100 procent ind' og 'Hvis jeg får styr på den her besværlige sag, vil jeg hellige mig studierne.'

3. Men man skal ikke filosofere, når man har fri, man skal tage fri for at filosofere. Alt andet skal sættes til side, for at vi kan opholde os ved det, der aldrig er tid nok til, om så livet får lov at gå fra barndommen til den menneskelige levealders yderste grænse. Det gør ikke den store forskel, om du helt glemmer filosofien eller glemmer den for en tid. Når man for en tid ikke beskæftiger sig med den, forsvinder den, og ligesom når noget spændt slippes, vender den tilbage til udgangspunktet, fordi den mister kontinuitet. Man skal stå imod travlheden og ikke lade opgaverne brede sig; de skal væk. Der er ikke noget tidspunkt, der ikke er velegnet til et studium, der gavner. Men mange mennesker studerer ikke midt i de forhold, som er grunden til, at de bør studere. (4) 'Der vil komme noget i vejen.' Nej, ikke for ham, hvis sjæl er glad og oplagt i enhver opgave. For de ufuldkomne bliver glæden hele tiden forstyrret, hvorimod den viises glæde fortsætter uden at blive afbrudt af nogen grund eller af tilfældet. Altid og hvor som helst er han rolig. Han er ikke afhængig af noget udefra og forventer ikke gunst fra tilfældet eller andre mennesker. For ham er lykken hjemmegroet. Den kunne forlade sjælen, hvis den kom udefra, men den fødes der. (5) Engang imellem indtræffer der noget udefra for at minde ham om dødeligheden, men det er let og strejfer kun det yderste lag af huden. Jeg indrømmer, han mærker et vist ubehag, men det største gode står fast. Det, jeg mener, er, at der kommer nogle ubehagelige ting udefra som fx frembrud af blærer og små sår på en ellers sund og stærk krop. Men der er ikke noget i vejen

indvendigt. (6) Jeg påstår, at der er den samme forskel mellem et menneske med fuldkommen visdom og et, der er på vej, som mellem en rask person og en, der er ved at komme sig¹⁶ efter alvorlig, langvarig sygdom, og for hvem en let forbedring træder i helbredelsens sted. Hvis den sidste ikke strenger sig an, får han det dårligt igen og igen og falder tilbage i samme tilstand, men den viise kan ikke få tilbagefald, faktisk kan han slet ikke blive syg. For kroppen er forbigående rask, uden at lægen kan give garantier, selv om det er ham, der har helbredt den; ofte må han af sted til den samme patient igen. Men sjælen helbredes fuldstændigt én gang for alle.

7. Jeg vil fortælle, hvordan du kan genkende en rask person. Han er selvberoende, har selvtillid og er klar over, at alle de ønsker og alle de tjenester, vi dødelige giver og beder om, ingen betydning har for det lykkelige liv. For det, som der kan føjes noget til, er ikke perfekt. Det, der kan tages noget fra, er ikke evigt. Den, hvis glæde skal vare uafbrudt, skal fryde sig ved sit eget. Alt det, hoben snapper begærligt efter, flyder hid og did. Tilfældet giver intet, vi kan beholde. Men selv disse tilfældige goder er en glæde, forudsat at fornuften blander og balancerer dem. Det er den, der skal lære os at sætte pris på også de ydre ting, som de begærlige aldrig bliver tilfredse med. (8) Attalos¹⁷ plejede at bruge dette billede: Har du ikke set en hund med åben mund snappe efter små stykker brød eller kød, som herren smider? Alt det, den får fat i, sluger den straks helt, og den gaber hele tiden i håb om mere. Det samme sker for os. Lige meget hvad tilfældet kaster hen til os, mens vi venter på det, sætter vi straks til livs uden nydelse, bevidstløst på spring efter at få fat i det næste. Men for den viise sker det ikke. Han er mæt. Hvis noget så kommer til ham, tager han ubekymret imod det og lægger det væk. Han nyder den største glæde, den fortsatte, sin egen. (9) En mand har god vilje og gør fremskridt, men mangler meget i at nå sit mål. Sådant en mand bliver skiftevis trykket ned og løftet op, snart hævet til himlen, snart styrtet til jorden. For de uerfarne og udannede er der ingen ende på faldet. De styrter ned i det bekendte epikuræiske kaos,¹⁸ tomt og grænseløst. (10) Yderligere er der en tredje slags, de, der kommer tæt på visdommen. De har godt nok ikke nået den, men de kan se den og har den, om jeg så

16. Jf. brev 7, 1.

17. Stoisk filosof, lærer for Seneca.

18. Kaos skal forstås som tomhed. Ifølge epikuræisk fysik består verden af to ting: atomer (små, udelelige partikler) og det tomme rum.

må sige, på skudhold. De rokkes ikke og glider heller ikke væk. Endnu er de ikke på det tørre land, men de er allerede i havn.

11. Når der nu er så store forskelle mellem de højeste og de laveste, og de, der er halvvejs, også er i oprørte vande med truende fare for at falde tilbage i noget værre, bør vi ikke give efter for alle de travle gøremål. De skal lukkes ude. Hvis de én gang er kommet ind, kommer de i en lind strøm. Vi må tage dem i opløbet. Det er bedre ikke at lade dem starte end at skulle standse dem.

Hav det godt.

Seneca 73

1. Det er efter min mening forkert at tro, at de, der trofast har givet sig hen til filosofi, er stivstikkere og Rasmus Modsat'er, der foragter deres valgte ledere eller konger og dem, der administrerer det offentlige. Tværtimod er der ingen, der er mere taknemmelige, og det med god grund. Der er nemlig ingen, magthaverne giver mere til, end dem, der får lov til at nyde en uforstyrret arbejdsfrihed. (2) De mennesker, som den offentlige tryghed i høj grad hjælper til at leve et godt liv, må nødvendigvis dyrke ophavsmanden til dette gode som en far, og det så meget mere end folk med stress og mange jern i ilden, som skylder lederne meget, men også forlanger meget af dem. De vil aldrig opleve så fuldstændig en gavmildhed, at den kan tilfredsstille deres begær, der vokser af at fyldes. Enhver, der tænker på at få, har glemt, hvad han fik, og begærets største ulykke er, at det er utaknemmeligt.

3. Læg nu dertil, at ingen af dem, der tager del i statslivet, lægger mærke til, hvor mange de besejrer, men, hvem der besejrer dem. Det er ikke lige så rart for dem at se mange bag sig, som det er et problem, at nogen er foran. Ærgerrighed har altid den fejl ved sig, at den ikke ser bagud. Det er ikke bare ærgerrigheden, der er umættelig,¹⁹ men det er ethvert begær, fordi det hele tiden begynder fra målet. (4) Men et oprigtigt og retskaffent menneske, der både lægger rådet, Forum og ethvert ansvar for staten fra sig for at trække sig tilbage til noget større, sætter pris på dem, der gør det muligt for ham

19. Vi følger Madvigs læsemåde.

trygt at gøre det, er ene om at vise taknemmelighed uden bagtanker og står i stor gæld til dem, uden at de ved det. Ligesom han agter og beundrer sine lærere, takket være hvem han er sluppet ud af disse blindgyder, således også dem, under hvis beskyttelse han fordyber sig i sine nyttige studier.

5. 'Men en konge beskytter også de andre med sin magt.' Ja, naturligvis. Men efter en vindstille sejlads mener den, der har haft de fleste og mest kostbare ting med, nok, at han skylder Neptun mest. Et løfte²⁰ indfries mere ivrigt af en købmand end af en passager, og selv blandt købmænd er den, der har indført parfumer, purpur og andre kostbarheder, mere overstrømmende taknemmelig end den, der har samlet noget billigt stads sammen, der skal tjene som ballast. På samme måde når den velgerning, at denne fred gælder alle, et højere resultat hos dem, der bruger den godt. (6) Der er nemlig mange af de der togaklædte, som freden giver mere besvær end krigen. Eller mener du måske, man føler lige så stor taknemmelighed for freden, når man spilder den på fuldskab, liderlighed eller andre laster, som faktisk burde afbrydes af en krig? Hvis du da ikke mener, at den viise er så urimelig, at han vurderer, at han ene mand intet skylder for de fælles goder. Jeg skylder solen og månen den største tak, men de står ikke op for mig alene. Som menneske er jeg underlagt året og den gud, der styrer årets gang, selv om årstiderne ikke på nogen måde er blevet fordelt til ære for mig.²¹ (7) Kun tåbeligt begær får mennesker til at skelne mellem at eje noget og have del i det, og tro, at noget ikke er deres, fordi det er fælles. Men den viise antager, at intet tilhører ham i højere grad end det, han har lige del i sammen med menneskeheden. De ting var slet ikke fælles, hvis ikke noget af det hørte til os som enkeltpersoner. Selv det, der for en meget lille dels vedkommende er fælles, udvirker medejerskab.

8. Læg nu oveni, at de store og sande goder ikke deles op, så vi enkeltvis får en lille bitte del. De tilfalder hvem som helst ubeskåret. Fra en gaveuddeling tager folk det, de pr. person har fået lovning på, med hjem. Festmåltider og kødstykker og hvad man ellers kan have i hånden, splittes op. Men de udelelige goder, fred og frihed, er i deres helhed lige så vel alles som de enkeltes. (9) Derfor overvejer den viise, hvem der er årsag til, at han kan benytte og nyde disse goder selv, årsag til, at en krise i samfundet

20. Der menes et såkaldt *votum*, dvs. en bøn til en gud forbundet med et løfte om at ofre noget bestemt, hvis ønsket bliver opfyldt.

21. Der er en lakune i teksten. Vi følger en konjektur af Hense.

hverken tvinger ham til at gribe til våben eller holde nattevagt, sørge for befæstninger og betale mangedoblet krigsskat, og han takker sin styrmand. Frem for alt lærer filosofien os at skyldes og betale velgerninger godt. Indimellem er sådan en betaling en bekendelse i sig selv. (10) Den viise vil altså bekende, at han står i stor gæld til den, hvis ledelse og forsyn har sikret ham et behageligt frirum, råderet over sin egen tid og en ro, der ikke forstyrres af offentlige pligter.

‘Åh, Meliboeus, en gud skabte masser af friheder til os,
han vil derfor altid forblive min gud.’²²

(11) Hvis vi også står i gæld til ophavsmanden til de friheder, hvis største betydning er:

‘at han har tilladt mit kvæghold – se bare – at strejfe, og mig at
spille, som jeg nu har lyst, på en fløjte af nyskåret tagrør’,²³

hvor megen værdi skal vi så tillægge det frirum, som findes blandt guder og som skaber guder?

12. Det vil jeg sige dig, kære Lucilius, og jeg peger på en genvej for dig til himlen: Sextius²⁴ plejede at sige, at Juppiter ikke formår mere end et godt menneske. Juppiter har flere ting, som han yder mennesker, men af to gode mennesker er den bedste ikke ham, der er rigest, lige så lidt som du, når du sammenligner to, der er lige gode til at styre et skib, ville sige, at den bedste er ham, hvis skib er størst og mest imponerende.

(13) Hvordan overgår Juppiter et godt menneske? Han er god i længere tid. Men den viise vurderer ikke sig selv til at være mindre værd, blot fordi hans dyder afsluttes på kortere tid. Ligesom af to viise den, der dør ældst, ikke er mere lykkelig end den, hvis dyd afsluttes på færre år, sådan besejrer gud ikke den viise i lykke, blot fordi han gør det i alder. Den dyd, der varer længere, er ikke større. (14) Juppiter har alt, men har jo ladet andre få det. Den eneste brug, han forbeholder sig selv, er at være årsagen til, at alle kan bruge det. Den viise ser med roligt sind alt bero hos andre og er lige så ligeglad med det, som Juppiter er. Han ser desto mere op til sig selv, fordi Juppiter ikke kan benytte tingene, men han selv ikke vil. (15) Lad os derfor tro på Sextius, der viser os

22. Vergil: *Ecloge* 1, 6-7, egen oversættelse.

23. Vergil: *Ecloge* 1, 9-10, egen oversættelse.

24. Romersk filosof (1. århundrede fvt.). Grundlagde en filosofisk skole, der kombinerede elementer fra den pythagoræiske lære og stoicismen.

den smukkeste vej og råber, at 'ad den når man til himmels,²⁵ når dertil i kraft af nøjsomhed, i kraft af mådehold, i kraft af tapperhed.' Guderne er gavmilde og lette at stille tilfreds. De giver adgang og rækker hånden ud til dem, der stræber.

16. Undrer du dig over, at et menneske når guderne? Gud kommer til mennesker, ja hvad der er endnu nærmere, ind i mennesker. Intet sind er godt uden gud. De guddommelige sædekorn er spredt i menneskekroppene. Hvis en god bonde får fat på dem, vokser de frem og ligner deres oprindelse og hæver sig lige så højt som det, de opstod af. Er det en dårlig bonde, ødelægger han dem akkurat ligesom gold jord eller sump og skaber så ukrudt i stedet for udbytte.

Hav det godt.

Seneca 74

1. Dit brev glædede mig og jog mig ud af min sløvhed. Det vækkede også min hukommelse, som er ved at være træg og langsom. Naturligvis mener du, kære Lucilius, at det vigtigste middel til det gode liv er den overbevisning, at det, som er moralsk godt, er det eneste gode. For den, der vurderer andre ting som goder, kommer under tilfældets herredømme og er ikke længere sin egen herre. Men den, der bestemmer ethvert gode som det moralsk gode, er lykkelig indvendigt.

2. En sørger over tabet af sine børn, en er bekymret, fordi de er syge, eller nedtrykt, fordi de opfører sig forkasteligt og har fået et skamfuldt ry. Du vil møde en, der pines af kærlighed til en andens kone, en af kærlighed til sin egen. Der vil også være nogen, der lider under at tabe et valg, og nogen, for hvem selve embedet er en plage. (3) Af hele menneskeheden er de fleste ulykkelige dog dem, der er oprevet af udsigten til den død, der truer alle vegne. Der findes ikke det sted, hvor døden ikke pludselig dukker op, så man ligesom de, der færdes i fjendeland, må se sig både til højre og venstre og dreje hovedet ved den mindste lyd. Hvis ikke man får den frygt ud af sine tanker, er kroppen i konstant alarmberedskab. (4) Du vil komme ud for folk, der er sendt i eksil og berøvet deres ejendom, og folk, der er fattige midt i al deres rigdom, hvad der er den værste

25. Vergils *Aeneide*, 9, 641, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

form for fattigdom. Du vil komme ud for folk, der har lidt skibbrud eller noget tilsvarende, nemlig de, som folkets vrede og misundelse, det værste våben mod eliten, har knust, mens de var trygge og intetanende, akkurat ligesom når en storm dukker op, bedst som en klar himmel giver fortrøstning, eller når et lyn pludselig slår ned og får selv omgivelserne til at ryste. Den, der står tæt på et lyn, lammes ligesom en, der er blevet ramt. Når katastrofen indtræffer, knuser ulykken en, men frygten de andre, og udsigten til at blive offer gør dem lige så ulykkelige som de faktiske ofre.

5. Andres pludselige ulykker gør os bange. På samme måde, som fugle bliver skræmt af lyden fra selv en tom slynge, således bliver vi forskrækkede, ikke ved et lynnedslag i sig selv, men ved den blotte lyd. Man kan ikke være lykkelig, hvis man giver efter for sådan et umiddelbart indtryk. Lykke kræver jo frygtløshed. Man lever dårligt der, hvor man er på vagt. (6) Enhver, der har gjort sig meget afhængig af tilfældigheder, har skabt sig utallige og uundgåelige årsager til uro. For den, hvis mål er tryghed, er den eneste vej at være ligeglad med ydre forhold og kun stille sig tilfreds med det moralsk gode. For den, der anser noget for bedre end dyden eller noget andet for godt i det hele taget, åbner favnen for det, tilfældet udspreder, og afventer bekymret dets gaver. (7) Du skal nemlig lade din sjæl have dette billede for øje, at tilfældet afholder festlege og kaster embeder, rigdomme og indflydelse i grams til forsamlingen af tilskuere.²⁶ Noget af det rives itu i hænderne på folk, der strides om det, andet deles i et upålideligt fællesskab, andet bliver snuppet til stor skade for dem, som får det. Noget af det falder på nogle, der er optaget af andet, noget går tabt, fordi man griber for ivrigt efter det og skubber det fra sig, mens man river det til sig. Men ingen, selv ikke den, der har held med sin fangst, har glæde af sit bytte helt til den følgende dag. Derfor er den klogeste den, der, så snart han ser, der bliver bragt gaver ind, flygter ud af teatret vel vidende, at man betaler en høj pris for nærmest ingenting. Ingen indlader sig i kamp med den, der trækker sig, og ingen slår den, der går ud. Det er om præmien, man kæmper. (8) På samme måde er det med det, tilfældet kaster ned fra oven. Vi elendige er i vild opstandelse og spreder vores opmærksomhed i alle retninger. Vi ønsker at have mange hænder og ser forventningsfuldt snart i den ene, snart i den anden retning. Vi synes, det er alt for sent, vi får de ting, der vækker vores begær, og som kun få vil opnå,

26. Festforestillinger, hvor der blev udstrøet billetter, hvorpå der stod, hvad den heldige modtager kunne få ved at indløse dem. Det kunne være alt fra fugle, korn og ædelstene til slaver, huse og landsteder.

men som alle venter på. (9) Vi ønsker at stå klar, når de falder. Vi bliver glade, hvis vi selv tilkæmper os noget, mens andre bliver snydt af et forgæves håb om det samme. Det er en høj pris, vi betaler for et usselt bytte eller for slet ingenting at få²⁷. Lad os derfor vende ryggen til den slags arrangementer og overlade pladsen til røvere. Lad så dem jagte de gaver, der hænger over dem og blive endnu mere afhængige selv.

10. Enhver, der har som mål at blive lykkelig, skal anse det moralsk gode for det eneste gode. For hvis han anser noget andet for at være det, dømmes han forsynet forkert. For det første bliver mange retfærdige mænd ramt af ulykker, og for det andet er alle forsynets gaver kortvarige og ubetydelige i forhold til den tid, verden består. (11) Af vores beklagelse over dét følger en utaknemmelig misforståelse af de guddommelige gaver. Vi klager, fordi vi ikke får dem hele tiden, fordi de er for få og usikre og vil forsvinde igen. Det er grunden til, at vi hverken vil leve eller dø. Vi er fastholdt af livslede og dødsfrygt. Alle vores planer flyder, og der er ikke nogen lykke, der kan stille os tilfreds. Grunden er, at vi ikke er nået frem til det umådelige og fuldkomne gode, hvor vores vilje kun kan standse, fordi der ikke er noget hinsides det ypperste. (12) Du vil vide, hvorfor dyden ikke savner noget. Den glæder sig ved det, der er, og begærer ikke det, der ikke er. Alt, hvad der rækker, er stort for den. Hvis du opgiver den indstilling, vil pligtfølelsen ikke bestå og heller ikke troskaben. For den, der ønsker at udvise begge dele, må lide meget af det, man kalder ondt, må ofre meget af det, vi hengiver os til som goder. (13) Borte er tapperheden, hvor vi skal sætte os selv på spil, borte sjælsstørheden, som ikke kan rage op, medmindre den foragter alle de småting, som folk i almindelighed ønsker sig, som var de de største. Borte er taknemmeligheden og udvisningen af taknemmelighed, hvis vi frygter anstrengelse, hvis vi regner noget for mere værdifuldt end troskab, hvis det, vi har i sigte, ikke er det bedste.

14. Men for nu ikke at gå mere ind på det, er de goder enten ikke det, de kaldes, eller også er mennesket lykkeligere end gud, eftersom gud jo ikke gør brug af det, der er så dyrebart for os. For hverken seksuel nydelse eller flotte middagsselskaber eller rigdomme eller noget som helst andet af det, banal drift lokker og forfører mennesket til, har betydning for gud. Altså må man enten tro, at gud savner disse goder, eller at det netop er bevist på, at det ikke er goder, at gud ikke har dem. (15) Føj dertil, at meget af det, vi vil have til at være goder, får dyr i rigeligere mængde end mennesker.

27. Tekststedet er usikkert.

De spiser mere grådigt og udmattes ikke i samme grad af seksualdriften. Deres kraftudfoldelse er større og mere stabil. Det følger altså, at de er meget lykkeligere end mennesker, for deres liv er uden ondskabsfuldhed og bedrag, og de giver sig hen til nydelser, som de både får mere rigeligt og med lethed, uden nogen frygt for skam eller anger. (16) Nu må du overveje, om man kan kalde noget, hvori gud overgås af mennesker og mennesker af dyr, for et gode. Vi må lade det højeste gode blive i sjælen. Det mister værdi, hvis det flytter fra den bedste del af os til den ringeste og overføres til sanserne, som er mere vågne hos stumme dyr. Vores højeste lykke bør ikke bero på kødet. Det er fornuften, som skænker de sande goder. De er faste og varige og kan ikke forsvinde, ja ikke engang aftage eller mindskes. (17) Man forestiller sig bare, at de andre er goder, og de har da også navn tilfælles med de sande, men det godes egentlige væsen har de ikke i sig. Lad os derfor kalde dem bekvemme og, på stoisk, 'foretrukne'.²⁸ Men vi skal være klar over, at de er vores tjenere, ikke dele af os, og de skal være hos os, men vi må ikke glemme, at de er uden for os. Selv om de er hos os, skal de regnes for undergivne og lavtstående og ikke noget, nogen kan hævde sig ved. Hvad er nemlig mere tåbeligt end at rose sig af noget, man ikke selv har gjort? (18) Lad de ting komme, de må bare ikke klistre til os, for hvis de bliver taget fra os, vil de i så fald forsvinde, uden at vi bliver revet i stykker. Lad os bruge dem, ikke være stolte af dem, og lad os bruge dem med måde som noget, der er til låns og vil blive taget fra os. De, der ejer dem uden omtanke, beholder dem ikke længe, for lykken kvæler sig selv, hvis ikke den afbalanceres. Hvis det er de flygtigste goder, man stoler på, mister man dem hurtigt, og selv om man mister dem, knuser de én. Få er det beskåret at miste lykken smertefrit. Flertallet falder med det, de har hævet sig op ved, og det er netop det, der har løftet dem, der trækker dem ned. (19) Derfor er der brug for en klogskab, som kan få os til at bruge goderne nøjsomt og med måde, eftersom den ødsle jo formøbler og udpiner sine rigdomme, og det grænseløse ikke har bestand, medmindre den styrende fornuft dæmper det. Det vil du se af mange byers undergang, hvis overdådige riger faldt i selve deres blomstring. Manglende selvbeherskelse nedbrød alt det, dyden havde frembragt. Det er mod disse ulykker, vi skal forskanse os. Ingen mur er imidlertid værn nok mod tilfældet. Vi skal udruste os indvendigt. Hvis den del af os er sikker, kan man nok blive slået, men ikke erobret.

28. Oversættelse af det stoiske udtryk *προηγμένα*.

20. Du vil vide, hvad vi skal udruste os med. Man skal ikke harmes over, hvad der end rammer én, man skal vide, at det, man tilsyneladende såres af, er med til at sikre verdensordenen og hører til det, der fuldender verdens forløb og mål. Mennesket skal ville det, gud vil. Man skal beundre sig selv og sit eget, netop fordi man ikke kan besejres, fordi man holder det onde nede under sig, fordi man med fornuften, som er stærkere end alt andet, undertvinger ulykke, smerte og uret. (21) Elsk fornuften! Kærlighed til den vil væbne dig mod de hårdeste slag. Kærlighed til deres unger driver vilde dyr frem mod jagtskyd, og vildskab og instinkt gør dem uovervindelige. Begær efter at vinde ære får undertiden ungdommelige naturer til at foragte både sværd og ild. Skin og skygge af dyd driver nogle til frivillig død. Er fornuften stærkere end alt dette, vil den gå des mere urokkelig og overbevisende gennem frygt og farer.

22. Nogle vil sige: 'Det nytter ikke noget at hævde, at der ikke er noget andet gode end det moralsk gode. Dette værn vil ikke gøre jer sikre mod og uberørte af tilfældet. I siger jo, at respektfulde børn, et velordnet samfund og gode forældre hører til blandt goderne, men I kan da ikke trygt se på, at de er i fare. Jeres fædreland under belejring, jeres børns død og jeres forældres trældom vil oprøre jer!' (23) Jeg vil først anføre, hvad man plejer at svare dem på vores vegne. Dernæst vil jeg tilføje, hvad jeg i øvrigt mener, man kan sige. Det er noget andet, når der i stedet for noget, man mister, kommer noget ubehageligt. For eksempel fører et godt helbred, der har lidt skade, til et dårligt helbred, og når man mister synet, bliver man blind. Ikke blot fører hug i haserne til, at man mister sin hurtighed, men i dens sted følger svaghed. Det er ikke en fare ved det, jeg nævnte lige før. Hvorfor ikke? Jo, hvis jeg mister en god ven, skal jeg ikke tåle troløshed i stedet, og hvis jeg begraver mine gode børn, følger der ikke i stedet respektløshed. (24) Endvidere er der i det tilfælde ikke tale om venners eller børns bortgang, men om kroppes bortgang. Den eneste måde, det gode går til grunde på, er ved, at det bliver til noget ondt. Men det tillader naturen ikke, fordi enhver dyd og alt det, der skabes af dyd, forbliver uskadt. For det andet er det sådan, at selv om venner går bort, selv om fortræffelige børn, der lever op til deres faders ønske, går bort, er der noget, som udfylder pladsen efter dem. Du vil vide, hvad det er. Det, som også havde gjort dem gode, dyden. (25) Den efterlader ikke noget tomrum, den har magt over hele sjælen, den fjerner enhver længsel efter noget andet, den er nok i sig selv. Det er fra den, alle goder udspringer og henter deres styrke. Hvad betyder det, om man stopper et vandløb og lader vandet løbe væk, hvis selve kilden, det strømmede fra, er i behold? Du

vil ikke sige, at dit liv er mere retfærdigt, hvis børnene er i live, eller mere ordentligt eller klogt eller moralsk godt, end hvis du har mistet dem; altså er det heller ikke bedre. At få nye venner gør dig ikke visere, at miste dem gør dig ikke dummere, du bliver altså hverken mere lykkelig eller mere ulykkelig af noget af det. Så længe dyden er i behold, vil du ikke mærke noget, uanset hvad du har mistet.

26. 'Hvad mener du? Er den, der er omgivet af en skare af både venner og børn ikke mere lykkelig?' Hvorfor skulle han være det? Det højeste gode kan hverken svækkes eller øges. Det forbliver sig selv lig, uanset hvordan tilfældet opfører sig. Lige gyldigt om han får en lang alderdom eller dør før, fylder det højeste gode det samme, selv om livstiden er forskellig. (27) Om du tegner en større eller mindre cirkel, har at gøre med dens omfang, ikke dens form. Selv om den ene bliver stående i længere tid, mens du straks udvisker den anden og opløser den i det sand, du tegnede den i, havde de begge samme form. Hvad der er ret, måles hverken i størrelse, tal eller tid. Det kan lige så lidt udstrækkes som trækkes sammen. Indskrænk et moralsk godt liv fra 100 år til så lidt, du vil, ja tving det sammen til bare én dag: Det vil være lige moralsk godt. (28) Snart flyder dyden mere vidt omkring, styrer riger, byer og provinser, lovgiver, dyrker venskaber, yder tjenester til venner og børn, snart er den indskrænket af fattigdom, eksil og barnløshed. Den bliver alligevel ikke mindre, hvis den trækkes fra en højere stilling til en mere ydmyg, fra en kongelig til en privat, hvis den går fra en offentlig, udstrakt myndighed til den snævre plads i et hus eller en krog. (29) Den er lige stor, selv om den har trukket sig ind i sig selv og er udelukket fra alt. For dens ånd er uanset hvad stor og stolt, dens klogskab fuldkommen og dens retfærdighed ubøjelig. Altså er den lige lykkelig. Ét eneste sted, i selve sjælen, er denne lykke at finde, urokkelig, vældig og rolig. Den kan ikke fremkomme uden indsigt i det guddommelige og det menneskelige.

30. Nu til det svar, jeg sagde, jeg selv ville komme med.²⁹ Den viise bliver ikke knust ved tabet af børn eller af venner, for han bærer deres død med samme sjælsmod, som han afventer sin egen død med. Den frygter han lige så lidt, som han føler smerte over de andres. Dyden beror nemlig på overensstemmelse. Alt, hvad den frembringer, er i overensstemmelse med og svarer til den selv. Denne ensartethed går tabt, hvis sjælen, som bør være ophøjet, slås ned af sorg og savn. Al frygt og bekymring og dovenskab i

29. Jf. kapitel 23 i dette brev.

nogen som helst handling er moralsk slet. Det moralsk gode er nemlig ubekymret og frit, det er uforfærdet og kampberedt. (31) 'Jamen, vil sådan et menneske ikke føle noget, der minder om affekt³⁰? Vil han ikke skifte kulør, opleve at ansigtet fortrækker sig og få kuldegysninger og alt det andet, der sker, ikke styret af ham selv, men af en ubevidst, naturlig impuls?' Jo, det indrømmer jeg, men han vil have samme overbevisning, at intet af disse tab er noget ondt eller værdigt til at knække en sund sjæl. (32) Alt, hvad der skal gøres, vil han gøre modigt og spontant. Man kunne nemlig sige, at det er kendetegnende for dumheden, at den udfører alle sine pligter sløvt og modvilligt, skubber krop og sjæl i hver sin retning og trækkes rundt mellem de mest forskellige sindsbevægelser. Dumheden foragtes netop på grund af det, den hævder sig ved og beundres for, og ikke engang det, som den praler af, gør den gerne. Hvis den frygter noget ondt, plages den hele tiden af det, mens den venter, som om det allerede var der, og uanset hvad den frygter at komme til at udstå, udstår den allerede af frygt. (33) Ligesom der i svagelige kroppe kommer tegn på sygdom før selve sygdommen (nemlig mat slaphed, en uforklarlig træthed, gaben og kuldegysninger), på samme måde rystes den svagelige sjæl af ulykker, længe før den overvældes af dem. Den tager dem på forskud og bukkes under før tiden. Men hvad er mere forrykt end at ængstes for det kommende og i stedet for at sætte sig op til pinen selv tilkalde og fremkalde ulykken? Det bedste er at holde den stangen, hvis man ikke kan slå den ned. (34) Du må vide, at ingen bør plages af fremtiden. Den, der hører, at han om 50 år skal udsættes for tortur, bliver kun foruroliget, hvis han springer den mellemliggende tid over og kaster sig ind i den bekymring, der skulle komme en menneskealder senere. Det er det samme, der er på spil, når folk, der gerne vil være syge og griber efter grunde til smerte, bliver nedtrykt af gamle og glemte bekymringer. Både det, der er overstået, og det, der vil komme, er fraværende nu. Vi kan ikke mærke nogen af delene. Smerte kommer kun af det, vi kan mærke.

Hav det godt.

30. *Affectus* er et nøglebegreb i stoisk etik, modstillet *ratio*, fornuften. Det er de følelser og drifter, som fornuften skal bekæmpe.